

Millest tapeedid meile räägivad?

23.03.2018

Sellele, kes vaadelda oskab, võivad tapeedid rääkida huvitavaid lugusid möödunud aegadest ja inimestest. Ajaloo tundmine paneb seda materjali teisiti vaatama.

KADRI KALLASTE

Pikaajaline Manchesteri Whitworthi kunstigalerii ajalooliste tapeetide kogu kuraator Christine Woods on kirjutanud, et esimesed muudatused, mida uus maja- või korteriomaniik teeb, on seinte värvimine või tapeetide vahetus. Tapeet katab praod, mustuse ja varasema elu asitõendid. Seega on tapeetimine võimalus ümbritsev keskkond oma kontrolli alla saada.

Olgugi et esmapilgul võib nii tunduda, ei ole tapeet pelgalt dekoratsioon. Sellele, kes seda materjali tähelepanelikult vaatleb, avaneb teine, palju kõnekam pilt. Ruumi kujundamiseks tapeeti valides reedab inimene oma maitse, rahalised võimalused, tõekspidamised ja ka hariduse.

Tapeet ei kuulu suurte kunstide arhitektuuri, skulptuuri ja maali seltskonda. Ka tarbekunstide sekka on seda keeruline liigitada. Tõsiasi on aga see, et vähemalt kolme aastasaja jooksul on tapeedimanufaktuurides ja -vabrikutes tapeedimustreid kujundanud kunstikoolides ja akadeemiates ettevalmistuse saanud joonistajad. Seega võib öelda, et tapeet on tööstuslikult valmistatud dekoratiivtoode, mille on kujundanud kunstniku vähem või rohkem tundlik käsi.

Lühike ajalugu

Eestis on vähe ajaloolisi interjööre, mille inventar – mööbel ja muu liigutatav vara – on säilinud terviklikuna. Ainus, mis tühjaks jäänud hoones aitab interjööri varasemat kujundust välja lugeda, on ruumi struktuur ja sellele kinnituvad viimistluskihid – värvikihid seintel ja lael, põrand- ja seinakatted. Ajalooliste hoonete siseviimistlust uurides püütakse välja selgitada, millal hoones remonti on tehtud, milliste materjalidega ja mis mahus. Arvukad üksteise peale kleebitud tapeedikihid edastavad mitmekülgset teavet. Nende põhjal saab tihti öelda, mis otstarbel ruumi varem kasutati, millised olid eri ajastute suundumused, hoone elanike maitse-eelistused, rahakoti suurus ja millist kaupa siinmail liikus.

Võrreldes teiste ruumi kujundamiseks kasutatud materjalidega on tapeedil võrdlemisi lühike ajalugu. Koduste interjööride kujundamiseks on neid kasutatud vaid umbes 300 aastat. Juba XVIII sajandil sai sellest sotsiaalse ja majandusliku staatuse tähis, sest kuni XIX sajandi keskpaigani on tapeete saanud endale lubada vaid rikkamad kodanikud. Tapeedid valmisid kuni 1830ndate lõpuni käsitööna alates paberi valamisest kuni mustri trükkimiseni. Seoses vabrikutes trükimasinate kasutuselevõtu ja rongiliikluse arenguga said tapeedid nagu paljud muud tööstustootedki laiemale tarbijaskonnale kättesaadavaks.

Tapeedi ajaloost on läbi lipsanud palju nimekaid tegelasi, keda selle materjaliga esmapilgul väga seostada ei oskakski. Näiteks peetakse Prantsuse kuninga Louis XV ametlikku armukest *marquise* de Pompadouri tänapäeval üheks esimeseks tapeedi populariseerijaks. Tema oli see, kes tapetseeris selle muidu teenijatubade viimistlemiseks kasutatud materjaliga Versailles's oma ruumid. Mainimist väärib ka Inglise kuninganna Charlotte, kelle ema magamistoa seinad olid juba 1760ndatel

aastatel tolle aja kohta väga moodsa punase samettapeediga kaetud. Napoleoni üheks võimalikuks surma põhjuseks Saint Helena saarel on arseeni sisaldanud tapeet. Nimelt kasutati seda ohtlikku ainet tapeetide trükkimisel, et trükivärvid pikalt kirkana püsiksid. Ka Oscar Wilde on vihjanud oma surivoodil tapeedile, sõnades: „Mu tapeet ja mina peame elu ja surma peale duelli. Üks meist peab minema.“

Tapeetide saladused

Tapeete vaadeldes hakkab esimesena silma muster. See on ka üks põhiline viide tapeedi vanusele. Mustreid on sajandite jooksul loodud sadu tuhandeid, kui mitte miljoneid, kuid siiski järgib nende kujundus teatud seaduspära. Igal tuntud stiilil on olnud oma ornamendikeel ja moodsaks peetud toonid, mille alusel on võimalik tapeet kümnendi täpsusega ajalooskaalale paigutada. Tapeedihuvilistel on mustrite määramisel abiks erialakirjandus ja arvukad muuseumikogud, millest paljud on digitaalsel kujul kättesaadavad.

Kui ajaloolisest interjööriist leitud tapeedist on säilinud vaid tilluke fragment, saab tapeeti dateerida trükitehnika, kasutatud pigmentide ja aluspaberi järgi. Tapeedi õiget vanust aitab määrata teadmine, et enne 1830ndate lõppu moodustati tapeedirull paberipoognatest, mis olid servapidi kokku kleebitud. Põhjus on selles, et enne seda ei saadud paberit lõputu rullina toota. Tapeedimanufaktuurides kasutati aluspaberina käsitsi valatud kaltsupaberit, millest moodustati paanid ja rullid.

Tapeedi muster ja toon annavad vihjeid, kuidas tapetseeritud ruumi varem on kasutatud. Näiteks pidi tapeeditooni valikul arvestama ruumis eksponeeritavate kunstiteostega ja õigesti valitud tapeet tõi need esile. Mustaks lakitud, eebenipuust ja kullatud raamide sooja läike esiletoomiseks kasutati tihti karmin- või fuksiapunaseid seinakatteid. Hõbedast, marmorist või graniidist objektide eksponeerimiseks sobisid tumesinised tapeedid. Seega saame tapeedileidude puhul oletada, millist osa majaomaniku kunstikogust on ruumi seintel eksponeeritud.

Paljud meist on tapeedi- või kardinamustris märganud kummalisi groteskseid nägusid ja figuure meenutavaid motiive. Just seetõttu ei olnud magamistubades soovitatav kasutada keerulise kujundusega seinakatteid, mille muster võis tekitada häirivaid optilisi illusioone ja uinuja närvisüsteemile halvasti mõjuda. Sellest fenomenist pajatab ameerika kirjaniku Charlotte Perkins Gilmani lühijutt „Kollane tapeet“ („The Yellow Wallpaper“, 1892), mille peategelane suletakse häiriva mustri tupp, kus ta peaaegu aru kaotab. Seepärast on magamistubades kasutatud heledates toonides tagasihoidliku mustri seinakatteid.

Meie laiuskraadi külma niisket kliimat silmas pidades kaeti eluruumide seinad tihti tapeediga. 1851. aastal avaldas baltisakslane parun Carl von Rosen Eesti- ja Liivimaa maaomanikele mõeldud ehituskäsiraamatu, kus soovitab seina alumine osa tooli seljatoe kõrguselt katta puidust paneeliga, et kaitsta ruumis olijaid seinast õhkuva külma eest. Ülejäänud seinapind oli soovitatav katta seinakattega. Vastupidiselt krohvitud ja värvitud seintele löi tapeet soojema õdusama keskkonna. Seega ei ole tapeet pelgalt viimistlus-, vaid ka isolatsioonimaterjal.

Mõnikord võis mustri inspiratsioon tulla täiesti ootamatust kohast. Näiteks saadi ainest kapten Cooki Vaikse ookeani avastusretkedelt kaasa toodud herbaariumidest ja joonistustest. Prantsusmaal levis XIX sajandi alguses lillelise tapeedi tüüp, mille muster kujutas eksootilisi õisi, mida Euroopas ei tuntud. Päritolumaa tõttu tuntakse neid tapeete seniajani „prantsuse lilleliste“ nimetuse all. Kasutust leidsid need külaliste vastuvõtuks mõeldud talveaedades, kus peale seinte võidi tapeediga katta ka lagi.

See Eesti

kirjandusmuuseumis hästi säilinud tapeeditud ruum pärineb 1895. aastast, mil hoone kuulus Kaagvere mõisnikule Nikolaus von Grotele. Ruum ja tapeet on nii hästi säilinud, kuna alates juba Saksa okupatsioonist oli seal keelatud kirjanduse ladu.

Kadri Kallaste

Mehelik ja naiselik ruum

XIX sajandil kiirenes linnades ehitustegevus tänu tööstuse arengule ja suurenevale rahvaarvule. Kasvav keskklass hakkas omale maju ehitama ja sisustama, samuti oli suur nõudlus väikeste odavate elamispindade järele. Ka tööstusettevõtted pidid kasvava nõudlusega sammu pidama rohkem tootma hakkama. Sama kehtis ka tapeeditootjate puhul.

Sajandi jooksul laienes pidevalt nende ring, kes soovisid „ilusat elamist“. See, mis enne oli kättesaadav rikkale töösturile, võis peagi olla ka tema endisel alluval. Vastavalt XIX sajandil keskel levinud targa valiku printsiibile kujundati iga ruum selle otstarbest lähtuvalt eri stiilis. Soovitud miljöö loomiseks pakkus tapeet lõputuid võimalusi. Kõige suuremaid pingutusi ja investeeringuid tehti külalistubade kujundamisel, sest need pidid viitama pererahva jõukusele ja laitmatule maitsele. Targa valiku printsiibil kujunes mõnest stiilist naiselik ja mõnest mehelik kujundusstiil ning loodi nii naiselikke kui ka mehelikke ruume.

Mehisteks peeti ruume, mis olid seotud meelelahutuse ja külalistega, näiteks suitsetamistuba, raamatukogu ja söögituba. Nende ruumide viimistlemiseks valiti tihti idamaade, renessanss- või gooti stiilis tapeet, mis pidi rõhutama ruumi maskuliinsust. Ruume iseloomustasid raskepärased, tumedad toonid ja rohke puitdetailide kasutus.

Rikaste kodudes kaeti külaliste võõrustamiseks mõeldud ruumi seinad tihti panoraamtapeediga, mida tänapäeval võiks nimetada tapeedimaailma Lamborghiniks. Sarnaselt luksusautoga valmistati ka see vaid eritellimusel ning kauba kättesaamiseni võis kuluda kuni kaks aastat. Panoraamtapeedi puhul oli tegemist suures formaadis piltjutustusega. Suur mõõt võimaldas kujutada kõige erinevamaid teemasid alustades Rooma mütoloogiast ja lõpetades eksootiliste loodusvaadetega.

Seni on Eesti interjööridest leitud vaid üks panoraamtapeet, millel on kujutatud stseene Cervantese romaanist „Don Quijote“. See XIX sajandi algusest pärinev seinakate kaunistas varem Lohu mõisa saali, praegu kuulub see Eesti ajaloomuuseumi kogusse. Üks teine Eestis asunud panoraamtapeet on õnnestunud tuvastada ajalooliste ülesvõtete põhjal. Nimelt kattis Meeri mõisa saali seinu tuntud Pariisi manufaktuuris Dufour et Cie trükitud Damaskuse printsessi Armide'i ja ristisõdija Renaud' armastuslugu kujutav panoraamtapeet. Praeguseks ei ole sellest uhkest objektist säilinud ühtegi jälge.

Naiselikud ruumid olid privaatsed või ainult väikese seltskonna võõrustamiseks mõeldud salongid. Selliseid ruume kujundati enamjaolt Louis XV ja Louis XVI stiilis, s.t rokokoo või varaklassitsismi stiilis. Soovitud miljöö rõhutamiseks sobisid hästi *toile de jouty* ja rokokoo siidkangastest inspireeritud heledates toonides seinakatted.

Eriti peentes, daami privaatseks kasutuseks mõeldud interjöörides – magamis-, riietumis- või kirjutustubades – kohtas tihti Hiinast toodud käsitsimaalitud tapeete. Neid väga kalleid seinakatteid seostatakse tähtsate sündmustega nende leiukoha ajaloos. Selleks võis olla näiteks hoone renoveerimine

Puurmani mõisa söögisaali kulunud tapeedilaik, kus muster on hägustunud arvukate näpujälgede tõttu. Tegemist on korstnajala seinaga, mis oli ruumi kõige soojem koht ning ilmselgelt lemmikkoht enese soojendamiseks. Hoolimata ebaesteetilisest väljanägemisest on see väga kõnekas viide varasemale eluolule.

Kadri Kallaste

enne abielu sõlmimist või tähtsa külalise saabumist. Näiteks seostatakse Austria ja Ungari piiri läheduses asuva Esterházy lossi arvukaid Hiina tapeediga kaunistatud ruume keisrinna Maria Theresia külaskäiguga.

Kuna tegemist oli ülihinnalise seinakattega, kleebiti see harva otse seinale. Selle asemel kinnitati see maalide sarnaselt puitraamile tõmmatud lõuendile. Sel moel üles seatud tapeete oli võimalik kolimisel seinalt eemaldada ja nii nagu igasugust muud liigutatavat vara uude asukohta kaasa võtta. Tänu sellele on säilinud arvukalt XVIII sajandist ja hilisemast ajast pärinevaid hinnalisi tapeete.

Eestis ehtsaid Hiina tapeete ei ole seni veel leitud, küll aga on Puurmani ja Kurna mõisas Euroopas Hiina eeskujudel toodetud tapeeti. Mõlemad näited pärinevad XIX sajandi keskpaigast, mil Hiina taas põgusalt moodi tuli.

Tapeetide tarbimise hoog pidurdus XX sajandi alguses koos modernismi võidukäiguga. Moodsal inimesel on valged seinad, kirjutas kord Austria päritolu Rootsi disainer Josef Frank. Endale vastu rääkiv seisukoht inimeselt, kes on loonud väga värviküllaseid kanga- ja tapeedimustreid. Nii avalikes ruumides kui ka kodudes ringi vaadates on tunda, et tapeet on jälle hinnas. Praegu võib väita, et moodne eestlane värve ja mustreid ei pelga, aga küllap kirjutab meie aja tapeedi ajaloost juba keegi teine.

Ameerika sotsioloogi Michael Thompsoni teooria järgi on tapeedi puhul tegemist prahiga. Oma raamatus „Rubbish Theory: The Creation and Destruction of Value“ („Prahi teooria: väärtuse loomine ja häving“) jaotab ta meid ümbritsevad asjad kolme kategooriasse: lühiajalise väärtusega objekt (igasugused pakendid – täna vajalik, homme kasutu), pideva ja kasvava väärtusega objekt (nt kunst või antiikmööbel) ja praht – kraam, mille väärtus aastate jooksul väheneb. Nagu öeldud, kuuluvad tapeedid viimasesse rühma, kuid ... praht muutub hinnaliseks, kui selle avastavad ja teevad väärtuslikuks loominguinimesed ning institutsioonid, näiteks muuseumid. Tänu neile saab see nn prügi taas meie kultuuripärandi osaks.

Artikkel põhineb 2. III konverentsil TEDxTallinnaVangla peetud kõnel.

👁 Vaatamisi: 2,085